

шасвету (праз ручнік, хустачку), валодае чараўнымі прадметамі (тапор, лапата, вярхоўкі, якія самі будуць). У большасці твораў падкрэсліваецца незвычайнае паходжанне Жонкі-чараўніцы: «Глянуй уверх — ляціць нешта з неба, ляціць, аж гудзіць... Ляжыць рыбіна... Хвостом трэйчы страпнулася. І выйшла з яе паненка»; «ляціць тры вутачкі... ударылісь воб зямлю і здзелалісь тры пракрасных дзевушкі», яна можа быць дачкой бабы Карготы, Пабягая, дзеда Сівавая. У будзённай жыцці гэта працавітая сціп-лая жанчына, верная жонка. Асаблівае значэнне ў казках набывае яе прыгажосць: «ды такая прыгожая, як маляваная», «дужа красівая дзеўка», якая прываблівае цара ці пана: «Пан... сеў сам і задумаўся, якую б віну найціць на яго (цара), істрабіць яго, а жану ўзяць за сябе». Шэраг панскіх цяжкіх задач (знайсці і прывесці алена-залатарога, мядзведзя-залатавуха, ворана залатое пяро і сярэбранае пяро і інш.) за героя можа выканаць Жонка-чараўніца, якая мае сувязь з жывёльным і птушым светам; найбольш складаныя заданні («адпраўляйся туды, немаведама куды, прынясі то, нязвесна што») герой выконвае сам, але з дапамогай і па падказках Жонкі-чараўніцы. Яе вобраз сустракаецца ў розных сюжэтных тыпах: «Тры падземныя царствы» (СУС 301 А, В), «Шэсць дзівосных таварышаў» (СУС 513 А), але найбольш поўна прадстаўлены ў «Прыгажуні-жонцы»: герой атрымлівае жонку «ад Бога, цар (або пан), каб завалодаць гэтай прыгажуняю, пасылае мужа выконваць цяжкія даручэнні («пайдзі туды, не знаю куды», або на «той свет» здабыць гуслі-самагуды); з дапамогаю жонкі намер гвалтаўніка не здзяйсняецца (СУС 465 А, В, С). У казках таксама сустракаецца вобраз Жонкі-чараўніцы — ведзьмы. Яна прыгожая, працавітая і, на першы погляд, нічым не адрозніваецца ад звычайных людзей («высватаў... дужа харошую дзеўчыну»), пра небяспечныя чараўныя ўласцівасці Жонкі-чараўніцы ніхто не ведае — яна праяўляе іх, калі застаецца сам-насам са сваім мужам: «дзесь папала нейкія дубчык і сцэбанула яго... і кажа: — Быў ты чалавекам, а цяпер пабудзь сабакам!». У шэрагу твораў на злое чарадзеіства Жонкі-чараўніцы падштурхоўвае раскрыццё мужам яе амаральных паводзін: «Прыходзіць

ён дамоў у свой атцоўскі дом — сядзіць жана за сталом і з етым крывым палюбоўнікам». У выніку яна ператварае мужа спачатку ў сабаку, потым у птушку. Такі вобраз Жонкі-чараўніцы найбольш поўна раскрываецца ў казках сюжэтнага тыпу «Царскі сабака» (СУС 449): муж-сабака жыве ў пастухоў, ратуе царскіх дзяцей, вяртаецца з узнагародаю да жонкі, якая ператварае яго ў вераб'я.

Літ.: Барга Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак. Мн., 1978; Чарадзеіныя казкі. Ч. 1—2. 2 выд. Мн., 2003.

В. А. Сухая.

«ЖОРСТКІ» РАМАНС, сентыментальная, меладраматычная песня, часам літаратурнага паходжання. Узнік у Расіі на мяжы 19—20 ст. у асяроддзі гарадскіх нізоў. На Беларусь быў занесены салдатамі, пісарчукамі, дзячкамі. «Ж.» р. ўласцівы пераважна любоўная тэматыка, утрываны драматызм зместу, натуралістычны паказ падзей, слязліваць. Паводле паэтычнай формы «Ж.» р. мелі куплетную пабудову, рыфму, рытміку. Вызначаліся даходлівасцю і прастатою. Трапіўшы ў бел. вёску, пацяснілі традыцыйныя песенныя жанры і трывала ўвайшлі ў рэпертуар выканаўцаў. «Ж.» р. прываблівалі сялян сваёй невясковай экзатычнасцю, шчырасцю, магчымасцю суперажывання чужым чалавечым лёсам, з-за чаго ў народзе «Ж.» р. называюць «мілымі», «любезнымі», «сардэчнымі», «страдальчымі», «перажывацельнымі» песнямі. Захавалі рускую, але абеларушаную мову, часта гучаць на «трасянцы»:

Не ройце мне ямы глыбокай,
Бо будзе мне цяжка ляжаць.
Не бейце гваздзямі па гробу,
Бо буду па мілым скучаць.

Увабралі прымітыўныя сюжэты бульварнага характару пра нявернае каханне, здраду, помсту, забойствы, самазабойствы, нібыта ўзятыя з крымінальнай хронікі:

Яна была яму красіва,
І ён не мог ёй ізмяніць,
Яму на сэрцы што-та стала,
І ён рашыў яе убіць.

У адрозненне ад высокіх пачуццяў, непадробнага трагізму традыцыйнай нар. паэзіі (напрыклад, балад) страсці ў «Ж.» р. выглядаюць штучнымі, фальшывымі. Вобразная сістэма «Ж.» р.

ўключае амаль усе магчымыя тропы, аднак нярэдка яны выглядаюць як пазэстэтычная з'ява, пазначаная безгустоўнасцю, непісьменнасцю, глухатою да слова. «Жорсткія», мяшчанскія раманы, укараніўшыся на бел. глебе, садейнічалі псаванню эстэтычных густаў, разбурэнню традыцыйнай сістэмы песенных жанраў. У. А. Васілевіч.

ЖУКОЎСКИ Усевалад Фёдаравіч (2.6.1924, в. Пагост Бярэзінскага р-на — 3.10.2003), педагог, майстар па вырабе музычных інструментаў. Заслужаны работнік культуры Беларусі (1992). Скончыў Мінскае музычнае вучылішча (1953). З 1949 выкладчык Нясвіжскага педагогічнага вучылішча, з 1957 мастацкі кіраўнік Бярэзінскага раённага Дома культуры, у 1960—83 дырэктар Пухавіцкай дзіцячай музычнай школы. Сярод зробленых ім музычных інструментаў: струнныя смыкавыя — скрыпкі, альты, віяланчэлі і бел. нар. — дудкі,

У. Ф. Жукоўскі.

жалейкі, дуда, саломкі, чароткі, басэтка, ліра, цымбалы (нар. і храматычныя), — гучаць у сімфанічных і камерных аркестрах, рок-гуртах, ансамблях нар. музыкі, фалькл. калектывах, за межамі Беларусі.

А. В. Скорабагатчанка.

ЖУРАВЕЎЛЬ, 1) ж о р а ў, вобраз у вярванні беларусаў. Ж. лічылі носьбітам дабрабыту; убачыўшы яго, гаварылі: «Здароў будзь». Ж., як і *бусла*, бралі ў свой гурт калядоўшчыкі. У Асіповіцкім раёне да пераапанутага Ж. звярталіся: «Жораў, жораў! Пакажы

свой нораў. Сцягні блін, вылепі мін». У песні «Наляталі журавы жое стараны, селі-палі на ралі, расказвалі» іх прылёт з «Чужой сны» тлумачыць валоданне ведамі ральнай інфармацыяй. Табу на пры называнне гэтай птушкі Ж. — «т казаць весялец, а не журавель, а т дзеш увесь год журыцца» — зыход з прынцыпаў народнаэтымалагічнай магіі. Значэнне фалькл. вобраз падкрэслівае яго актыўны мужчын пачатак, напрыклад, у аднайменнай гульні, у выразах тыпу «панадзіўся журавель у нашу каняпель» і інш.

2) Персанаж казак сюжэтнага тыпу СУС 60 «Ліса і журавель (бусел)» і 244 «Журавель (бусел) і чапля». У казцы сюжэтнага тыпу СУС 60 ліса рок частуе свайго госця Ж. рэдкім пам з талеркі, каб той не наеўся. З жа мэтай Ж. частуе лісу з вялікай тэлькі, з якой яна нічога не можа зжыць: «Хадзіла лісіца, хадзіла кру бутэлькі, каб хоць паспрабаваць, ніяк не дастане». З-за гэтага іх сяброства прапала. У 1960 гэты сюжэт за саў К.Кабашнікаў у Лельчыцкім раёне. У казцы сюжэтнага тыпу СУС 244 сватаецца да чаплі, якая яму адмаўля. Пасля, перадумаўшы, яна ідзе да але ён яе адпраўляе, а потым шкада аб гэтым. Ідзе да яе і зноў атрымліва адмову і г.д. Адзіны бел. варыянт апілікаваны П.Шэйнам. Для казкі характэрны ярка выражаны нац. каларыт, праяўляецца ў паказе месца дзеяння (жылі Ж. і чапля «па канцах балотамове казкі (трашна выкарыстоўваецца прастамоўная гаворка, нярэдка рымаваная: «Цьпяху, ліпяху, сем вёрст па маху, чыраз бор да ў чаплін двор»), аб малёўцы вобразаў (чапля пра Ж.: «твоі ногі доўгі, пер'я кароткі, дужа ты не прыгож і ні к чорту ня гожа...»; Ж. пра чаплю: «Твая шэя і сіняя, і крыва, сама ты горбата...»). У канцоўцы казкі асацыятыўна крытыкуюцца нерашчучасць, пераборлівасць, прыдзірлівасць, якія асуджаюцца і ў чалавекі. Сюжэт апрацоўваўся К.Каганцом і М.Танкам.

Літ.: Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі. Мн., 1971. С. 60; Баран Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак. Мн., 1978. С. 20; Гур А.В. Журавль // Славянские древности. М., 1999. Т. 2.

Т. В. Валодзіна, А. С. Фядосік.

«ЖУРАЎЛІ НА ВЯРОЎЦЫ», сюжэт казкі-небыліцы СУС 1881. Вядомы ў рус-